

Державний історико-культурний заповідник м. Острога
Острозьке науково-краєзнавче товариство
«Спадщина» імені князів Острозьких

ОСТРОЗЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

Випуск 12

Острог
2020

ББК 63.3 (4 Укр - 4 Рівн)
УДК 908 (477.81)
О-77

Острозький краєзнавчий збірник / Державний історико-культурний заповідник м. Острога; Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина» імені князів Острозьких. – Випуск 12. – Острог, 2020. – 220 с.

До збірника увійшли матеріали Сімнадцятої наукової конференції «Острозькі краєзнавчі читання», яка заочно відбулася 2020 року в місті Острозі Рівненської області, а також Круглого столу до 560-річчя з дня народження князя Костянтина Івановича Острозького (1 жовтня 2020 року).

Редакційна група

Микола Манько

Марія Данилюк

Тетяна Лободовська

Володимир Бондарчук (електронна версія)

Матеріали друковані згідно з оригіналами авторських текстів
і прийнятою авторами системою посилань на джерела.

Електронна версія збірника доступна на сайті «Острозький замок»:
ostrohcastle.com.ua

У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.

© Державний історико-культурний заповідник м. Острога

© Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина»
імені князів Острозьких, 2020

**Джерела до біографії князя
Костянтина Івановича Острозького
з Кривинського архіву князів Яблоновських**

Фамільні документальні зібрання у давнину становили важливу складову «життєвого простору» і заможних магнатських, і бідніших шляхетських родин. До них із часом потрапляли королівські, великокнязівські чи інші дозволи, зокрема, на право користуватися певними прибутками; ретельні описи маєтків, документи щодо купівель, продажів, застав, передач в оренду майна; пов'язані з господарськими чи іншими ситуаціями судові справи, вироби тощо.

З роками документів додавалось, їх кількість помножувалась. І якщо власники не переймалися впорядкуванням всієї цієї паперово-пергаментної маси, то швидко знайти у разі потреби якийсь текст ставало дедалі важче. Запопадливіші й заможніші наймали для цієї марудної роботи архівістів, котрі давали лад іноді просто грандіозним родинним зібранням. Плани місцевостей, листування, родоводи, судові процеси, документи щодо тих чи інших маєтків могли об'єднуватись у тематичні пачки – фасцикули. Укладались покажчики. Впорядкований архів перетворювався на важливий, дієвий засіб збереження суспільної позиції, інструмент юридичного захисту власності від посягання, зрештою, скарбницю родової пам'яті.

Сьогодні такі зібрання у складі державних архівів, бібліотек, музеїв являють собою безцінні комплекси історичних джерел. З них повною пригорщею користають фахові науковці й краєзнавці. Серед фамільних колекцій чи не найпопулярнішою серед дослідників Острогани загалом і біографії князя Костянтина Івановича Острозького зокрема є архів князів Сангушків, який нині зберігається у м. Кракові (Польща). Частина цього комплексу, серед якого й документи до життєпису згаданого історичного

персонажа, з'явилася друком й активно використовується¹. Поодинокі джерела до біографії великого литовського гетьмана трапляються і в інших зібраннях². Родинний архів князів Яблоновських теж міг би прислужитись дослідникам не одним приемним відкриттям, дати відповідь на чимало запитань з історії Волині. Міг би.

Кривин разом із деякими сусідніми селами й половиною м. Острога відійшов до Яблоновських наприкінці XVII ст.³ Напевне, приблизно тоді ж у маєтку з'явилось і магнатське помешкання – двір⁴. Згодом, як вважається, житлову будівлю реконструювали. В одному з приміщень Кривинської резиденції мала бути бібліотека, при якій, очевидно, формувався й архів тутешньої гілки роду Яблоновських гербу Прус III⁵.

Найраніше знане нам повідомлення про Кривинський архів датується 1757 р. Воно походить із мемуарів князя Антонія-Барнаби Яблоновського. Магнат пише про те, що після переїзду місця резиденції з Плужного на Кривин він поглиблював свої знання щодо юридичних питань в архіві⁶. Зібрання було вже почасти впорядковане уповноваженою для цієї справи людиною – паном Шелютою під наглядом княжого покойового

¹ Перелік-показчик опублікованих документів з архіву Санґушків, що, серед іншого, стосуються князя К. І. Острозького, див.: *Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie / Wyd. B. Gorczak*. – Lwów, 1897. – Т. 5. – С. III-CXVI.

² Див., напр.: *Вихованець Т.* Документальна збірка «Папери Пісочинських» Дзиківського архіву Тарновських як історичне джерело (матеріали до історії руського відділу Коронної канцелярії, землеволодіння на Волині та інших українських землях у XIV – XVII ст.) // *Острозький краєзнавчий збірник*. – Острог, 2017. – Вип. 9. – С. 44.

³ *Сташевский Е.* История докапиталистической ренты на Правобережной Украине в XVIII – первой половине XIX в. – Москва, 1968. – С. 117-118; *Бурук М.* Села Острозької волості в кінці XVII ст. // Національний університет «Острозька академія». Наукові записки. Серія «Історичні науки». – Острог, 2012. – Вип. 19. – С. 51-68.

⁴ *Betlej A.* Sibi, Deo, posteritati. Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku. – Kraków, 2010. – S. 135-141.

⁵ *Бетлей А.* Резиденція равського воєводи Станіслава Вінцентія Яблоновського в Кривині у світлі першоджерел // *Архітектурна спадщина Волині*. – Рівне, 2012. – Вип. 3. – С. 10-15.

⁶ *Pamiętnik księcia Antoniego Jabłonowskiego kasztelana krakowskiego / Wyd. A. Bielowski*. – Lwów, 1875. – S. 38.

урядника – пана Мольського⁷. На нашу думку, з різною метою та за різних обставин до архіву «по допомогу» зверталось не одне покоління Яблоновських, чия доля, мастки так чи інакше були пов'язані з Острожчиною.

Не завжди, схоже, вдавалося «по гарячих слідах» зібрати й додати до комплексу юридично завірені копії документів щодо тих чи інших судових справ, маєткових суперечок тощо. Тож, князь А.-Б. Яблоновський у 2 пол. XVIII ст., певне, воліючи розширити свої знання щодо належних йому маєтків, делегував свого покойового – Єзерського «на кверенду» до Луцька⁸. Слуга повинен був з'ясувати, які в луцьких судових установах юридичні справи торкаються маєткових інтересів його пана чи когось іншого, та, можливо, замовити їх офіційні скріплені печатками копії...

В 1839 р. Александер Пшездзецкий, згодом відомий дослідник волинської й подільської старовини, відбував офіційну поїздку нашими краями. Якогось дня дорога привела його до Кривина – мастку князя Максиміліана Яблоновського. Між рядками його коротеньких спогадів читається враження від того, що він побачив: палац, парк, чистоту вуличок. Та найбільше, здається, припали йому до душі бібліотека й архів. *«Бібліотека містить не одну цікаву працю; але в архіві є багато чудових пам'яток. Давні генеалогії кн. Острозьких, поділи та інші трансакції, описи острозького замку, оригінальні листи королів і відомих людей...»*, – написав пан Александер і додав: *«І так у Кривині поєднується минуле з сучасністю; в архівах, як у склепі, історична пам'ять; на поверхні землі розкіш садового мистецтва»*⁹.

Подорожній не залишився байдужим до побаченого. Чи під час мандрівки, чи вже пізніше він мав у розпорядженні низку, очевидно, копій документів із тутешнього зібрання. Через кілька років у співпраці з Міхалом Грабовським пан Александер опублікував I-й том документального збірника *«Джерела з історії*

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ *Przedziecki A.* Podole, Wołyń, Ukraina: obrazy miejsc i czasów. – Wilno, 1841. – Т. 1. – S. 26-29.

Польщі»¹⁰, до якого із Кривинського архіву ввійшло кілька текстів щодо ранньої біографії роду князів Острозьких¹¹. В передмові до видання впорядники зазначили: «*Прагнучи зберегти від втрати розпорошені по різних місцях історичні джерела, яким щохвили загрожує небезпека, ми надумали оголосити їх друком...*»¹². Їхні побоювання виявились недаремними. В II-му томі, котрий побачив світ наступного року¹³, Пшездзецький разом з іншим співупорядником видрукували ще низку «кривинських» документів, які стосуються біографії князя Костянтина Івановича Острозького¹⁴. Історичні джерела з архіву Яблоновських А. Пшездзецький використав й у своїй праці «*Пригоди Гальшки княжни Острозької, приятельки польських Ягеллонок*»¹⁵.

На один з опублікованих Пшездзецьким і Грабовським документів із Кривинського архіву звернули увагу дослідники Вацлав Рулікковський та Зигмунд Люба Радзимінський у своїй праці, присвяченій князям Острозьким і Заславським¹⁶. Панові Радзимінському були відомі не тільки оприлюднені документи із Кривинського архіву. У величезній документальній спадщині, що залишилась після його смерті та зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника, є близько двох десятків копій матеріалів, позначених припискою: «*з Кривина*»¹⁷.

¹⁰ Zródła do dziejów polskich / Wyd. M. Grabowski, A. Przedziecki. – Wilno, 1843. – Т. 1.

¹¹ Ibidem. – S. 145-146, 162.

¹² Ibidem. – S. V.

¹³ Zródła do dziejów polskich / Wyd. M. Malinowski, A. Przedziecki. – Wilno, 1844. – Т. 2.

¹⁴ Ibidem. – S. 387-388.

¹⁵ *Przedziecki A. Przygody Halszki księżnej Ostrogskiej, towarzyszkii Jagiellonek Polskich // Przedziecki A. Jagiellonki Polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów polskich.* – Kraków, 1868. – Т. 2. – S. 46, 50 та ін.

¹⁶ *Rulikowski W. Radziwiński Z. L. Kniaziowie i szlachta między Sanem, Wieprzem, Bugiem, Prypetią, Dnieprem, Siniuchą, Dniestrem i północnemi stokami Karpat osiedleni. Opowiadania historyczne, heraldyczno-genealogiczne i obyczajowe.* – Kraków, 1880. – Т. 1. – Cz. 2: *Kniaziowie na Ostrogu i Zaslawiu Ostrogscy i Zaslawscy herbu własnego.* – S. 23-25.

¹⁷ Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) України ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 181, ч. 5,

Вони становлять вагому частку зібраної ним документальної Острогіани.

Опрацьовуючи матеріали відділу рукописів згаданої бібліотеки, ми натрапили на низку виписок. При деяких із них є вказівка на те, що вони зроблені з матеріалів Кривинського архіву¹⁸. Деякі не мають спеціальних обмовок, та суть законспектованого там короткого змісту документів майже не дозволяє сумніватись у тому, що вони походять із того самого джерела: привілеї, видані Дому Яблоновських; документи, що стосуються князя Максиміліана Яблоновського; матеріали, які ілюструють історію Острога та багато іншого¹⁹. Уважне прочитання цих записів дозволяє припустити, що їх зробив хтось із дітей князя А.-Б. Яблоновського²⁰. У Кривинському архіві зберігались і спогади власника Кривинського маєтку князя Станіслава-Вінцентія Яблоновського. Про це довідуємося з коментарів до збереженої у Львові їх рукописної копії²¹. Можливо, з цього документального зібрання походить і ще одна добірка регестових нотаток²².

Вдалося виявити 14 текстів документів з Кривинського архіву князів Яблоновських, що стосуються біографії Костянтина Івановича Острозького. Вони датуються 1508 – 1537 роками. 13 із них з'явилися за життя князя, ще один – після його смерті. При цьому нам, на жаль, не трапився жодний оригінал. Умовний комплекс можна поділити на кілька тематичних блоків: *королівські надання та підтвердження надань на земельну власність, звільнення від податків* (Дод. №№ 1, 2, 5, 7, 8, 13), *підтвердження права на проведення ярмарків у маєтках* (Дод. № 6), *привілеї на право посідати уряди та ставити печатки на червоному воску* (Дод. №№ 3, 9, 10, 12), *родинні та внутріродинні справи* (Дод. №№ 4, 11, 14). У збережених

арк. 23-25 зв., 52-52 зв., 58-58 зв, 72-74, 77-78 зв., 89-93 зв., 97-100, 108-109, 154-154 зв., 159-161 зв.

¹⁸ Там само, ф. 9: *Зібрання рукописів різного походження*, спр. 2546, арк. 5 зв., 6.

¹⁹ Там само, арк. 17-40.

²⁰ Про це див.: там само, арк. 21 зв.

²¹ Там само, ф. 145: *Архів Яблоновських із Бурштина*, частина 2, спр. 36, арк. 1-8.

²² Там само, ф. 209: *Архів Баворовських*, спр. 753, арк. 159-160 зв.

копій іноді є вказівки на те, що за первісний взірець їм правили оригінали документів. Підтвердити чи спростувати ці тези навряд чи колись вдасться.

В силу обставин у 2 пол. XIX ст. Яблоновські знову перебрались до Плужного, де звели палац²³. Серед узятих із собою речей мав бути й родинний архів, без якого землевласницькій родині ніяк. А далі була революційна завірюха. І сумнозвісний для Плужного 1919 р., коли бібліотеку й архів князів Яблоновських, на той час уже належні спорідненій родині Тишкевичів, спалили більшовики²⁴. Можливо, якась дешиця з того дивом уціліла і ще колись потрапить нам до рук, та більша частина історії краю піднялась із полум'ям чи, можливо, була розграбована і пропала. Від «кривинських» матеріалів залишилися лише поодинокі копії, виписки й пам'ять про унікальне родинне зібрання.

Додаток:

**Джерела до життя князя К. І. Острозького,
що зберігались у Кривинському архіві
князів Яблоновських**

(матеріали до реконструкції первісного комплексу)

№ 1.

1508, вересня 6. – Смоленськ. – Привілей польського короля Сигізмунда I, виданий князеві Костянтину Івановичу Острозькому на право володіти с. Поворськом на Волині.

(Zródła do dziejów polskich / Wyd. M. Malinowski, A. Przedziecki. – Wilno, 1844. – Т. 2. – С. 387-388).

Примітка. У нотатці від упорядників зазначено: «З давнього рукопису копій різних привілеїв, в архіві князів Яблоновських у Кривині». Згадане тут зібрання копій, швидше за все, не збереглося.

²³ *Вихованець Т.* Частина історії. Історико-краєзнавчі нариси. – Нетішин, 2016. – С. 175-176.

²⁴ *Chwalewik E.* Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone. – Warszawa; Kraków, 1927. – Т. 2. – С. 67.

№ 2.

1511, червня 12 («feria quinta Pentecostes»). – **Берестя.** – Привілей польського короля Сигізмунда I, згідно з яким князеві Костянтину Івановичу Острозькому підтверджувалося право володіти маєтками Острог, Крупа, Бродів, Полонне, Дубно, Івань, Красилів, Здетель, Зв'ягель, Здовбиця, Турів, Чуднів, Поворсько, Повча, Птича тощо.

(ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзівінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 72-73 зв. Рукопис. Копія XIX ст.)

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «z Krzewina» (арк. 72). Заголовок копії документа розпочинається фразою: «Przywileju lacińskiego oryginal...» (там само). Не виключено, що у Кривинському архіві князів Яблоновських зберігався оригінал цього документа. Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 3.

1513, вересня 21. – **Вільно.** – Привілей польського короля Сигізмунда I, виданий князеві Костянтину Івановичу Острозькому на уряд віленського каштеляна.

(ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзівінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 74. Рукопис. Копія XIX ст.)

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «z Krzewina» (арк. 74). Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 4.

1514, квітня 8. – **Луцьк.** – Документ князя Костянтина Івановича Острозького, яким він записував своїй дружині Тетяні Семенівні Гольшанській 1 000 кіп литовських грошів і пожиттєве право володіти м. Туровом.

(Zródła do dziejów polskich / Wyd. M. Malinowski, A. Przewdziecki. – Wilno, 1844. – T. 2. – S. 424-425).

Примітка. У нотатці від упорядників зазначено: «З давньої копії архіву князів Яблоновських у Кривині». Згадана тут копія, швидше за все, не збереглася.

№ 5.

1517, вересня 9. – Полоцьк. – Привілей польського короля Сигізмунда I, згідно з яким князеві Костянтину Івановичу Острозькому підтверджувалося право на маєток Красилів та надавалася Кузьминська волость.

(ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 77-78 зв. Рукопис. Копія XIX ст.).

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «z *Krzewina*» (арк. 77). Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 6.

1518, травня 1. – Краків. – Привілей польського короля Сигізмунда I, згідно з яким князеві Костянтину Івановичу Острозькому підтверджувалося право на проведення ярмарків у його маєтках Острозі, Полонному, Красиліві, Колодному, Дорогобужі, Дубно, Рівному і Степані тощо.

(ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 89-90. Рукопис. Копія XIX ст.).

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «z *Krzewina*» (арк. 89). Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 7.

1518, травня 1. – Краків. – Привілей польського короля Сигізмунда I, згідно з яким князь Костянтин Іванович Острозький отримував маєток Котів, що належав до луцького замку, і маєток Разничі в Колківській волості Луцького повіту, а також три порожні ділянки землі в Колках.

(ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 91-91 зв. Рукопис. Копія XIX ст.).

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «z *Krzewina*» (арк. 91). В заголовку до копії документа, серед іншого, зазначається: «...z podpisem ręki własney Królewskiej...». Якщо (перший) копієст не помилився, то у Кривинському архіві князів Яблоновських міг зберігатися оригінал цього надання. При цьому підозріло, що немає жодних зауваг про печатку чи її втрату. Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 8.

1518, травня 7. – Краків. – Привілей польського короля Сигізмунда I, згідно з яким князь Костянтин Іванович Острозький отримував підтвердження на право володіти всіма своїми маєтками.

(ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 93-93 зв. Рукопис. Копія XIX ст.).

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «z *Krzewina*» (арк. 89). Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 9.

1522, березня 25. – Гродно. – Привілей польського короля Сигізмунда I, виданий князеві Костянтину Івановичу Острозькому на право посідати уряд троцького воєводи та бути першим світським сенатором.

(ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 97-97 зв. Рукопис. Копія XIX ст.).

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «z *Krzewina*» (арк. 97). В заголовку до копії документа, серед іншого, зазначається: «...z podpisem ręki

własney Królewskiej...»). Якщо (перший) копіст не помилився, то у Кривинському архіві князів Яблоновських міг зберігатися оригінал цього надання. При цьому підозріло, що немає жодних зауваг про печатку чи її втрату. Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 10.

1522, березня 28. – Гродно. – Привілей польського короля Сигізмунда I, виданий князеві Костянтину Івановичу Острозькому на староства брацлавське, вінницьке і звенигородське. Після смерті князя вони мали перейти у тримання його сина князя Іллі.

(ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 99-99 зв. Рукопис. Копія XIX ст.).

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «*z Krzewina*» (арк. 99). Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 11.

1522, липня 26. – Вільно. – Документ князя Костянтина Івановича Острозького щодо шлюбної угоди між ним і княгинею Анастасією Слуцькою та її сином князем Юрієм Слуцьким у справі одруження з княжною Олександрою Слуцькою.

(*Zrządła do dziejów polskich / Wyd. M. Malinowski, A. Przewdziecki.* – Wilno, 1844. – Т. 2. – S. 425-428).

Примітка. У нотатці від упорядників зазначено: «*З давньої копії архіву князів Яблоновських у Кривині*». Згадана тут копія, швидше за все, не збереглася.

№ 12.

1522, серпня 17. – Вільно. – Привілей польського короля Сигізмунда I, виданий князеві Костянтину Івановичу Острозькому на право йому та нащадкам ставити печатки на червоному воску.

(ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 100-100 зв. (?) Рукопис. Копія XIX ст.).

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «z *Krzewina*» (арк. 100). В заголовку до копії документа, серед іншого, зазначається: «...z *podpisem ręki własney Królewskiej...*». Якщо (перший) копієст не помилився, то у Кривинському архіві князів Яблоновських міг зберігатися оригінал цього надання. При цьому підозріло, що немає жодних зауваг про печатку чи її втрату. Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 13.

1527, серпня 7. – Краків. – Привілей польського короля Сигізмунда I, згідно з яким піддані князя Костянтина Івановича Острозького звільнялися від сольничого податку, коли везимуть «руську» сіль з Коломиї, Долини і Дрогобича через Кременець.

(ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 91: *Архів Радзівілінських*, спр. 181, ч. 5, арк. 108-109. Рукопис. Копія XIX ст.).

Примітка. На першій сторінці копії документа зліва вгорі нотатка: «z *Krzewina*» (арк. 108). Первісна архівна підстава цієї копії, швидше за все, не збереглась.

№ 14.

1537, грудня 20. – Краків. – Вирок польського короля Сигізмунда I у справі між князем Іллею Острозьким і віленським каштеляном Юрієм Радзівілом щодо одруження князя Іллі з Анною Радзівілівною, про що було зобов'язання його батька, князя Костянтина Івановича Острозького.

(Zródła do dziejów polskich / Wyd. M. Malinowski, A. Przewdziecki. – Wilno, 1844. – Т. 2. – S. 392-402).

Примітка. У нотатці від упорядників зазначено: «З давньої копії з архіву князів Яблоновських у Кривині». Згадана тут копія, швидше за все, не збереглась.